

פרשת תצווה-פורים לכבוד ולתפארת וחיפוש בתחפושת

בנו יעקב (מצוטט בנחמה ליבוביץ)

הלבוש הוא אינו רק הגנה מפני הקור, אינו רק קישוט, הוא סימן ההיכר הראשוני וההכרחי לחברה אנושית, והיא – בהרגשתו המוסרים של האדם – מותר האדם מן הבהמה. דרגתו וכבודו של האדם ניכרים בסימנים הנתונים במדיו. עצם הלבוש – כבוד הוא לאדם. לכהנים ניתנים בגדים מיוחדים "לכבוד ולתפארת".

דרגת הכבוד העליונה שמגיע אליה ילוד אשה היא דרגת הכהן הגדול כהיכנסו אלי קה"ק ביוה"כ, והוא לבוש לבנים, כסמל הטהרה והאורה...א"כ הלבוש הוא סמל כבוד האדם באשר הוא אדם, והעירום – ממהות החיה. בתת ה' בכבודו לאדם ולאשתו כתנות ובהלבישו אותו, נאמר לנו איפה, שאין הבגד דבר שבהסכמה בלבד, אלא תוספת למעשה בראשית, מעין עור שני שניתן לאדם....

הרב דב בערל ווייץ

בגדי הכהנים תופסים חלק גדול מפרשת השבוע. הבגדים האלה אמורים להביא "כבוד ותפארת" ללבושיהם. אך הם נועדו להביא גם "כבוד ותפארת" לכל עם ישראל. כאשר המנהיגים הדתיים שלנו הם מושאים לכבוד ותפארת, גם אנחנו, בני עדתם, הציבור, שותפים לאותה תחושת "כבוד ותפארת". בגדי הכהנים מייצגים את ההתמסרות שלהם לעבודת הקב"ה ועם ישראל. את המסירות והקדושה הזאת הכהנים אמורים לעטות בכל עת. התכונות האלה צריכות להיות חלק מהאישיות של הכהן ומהשקפת עולמו.

הרב שמשון רפאל הירש מציין שזאת הייתה כוונת חז"ל בהדגישם את האיסור שמשוהו יחצוץ בין גופו של הכהן לבגדים שהוא לובש. בגדי "הכבוד והתפארת" אמורים להיות חלק מהכהן עצמו, עורו, אם תרצו. רק אם הכהן מתפקד כל הזמן במישור נעלה של כבוד ושל התמסרות לעבודת ד' ועם ישראל, הוא יכול לעמוד באתגר של תפקידו ככהן. ייתכן שהבגדים עושים את האדם וייתכן שלא, אבל תחושת הכבוד, החובבה והנאמנות שבגדי הכהנים ייצגו בוודאי הגדירה בעבור הכהנים את הגדולה שמצופה ונדרשת מהם. כשכהן קיבל את הזכות ללבוש בגדי קודש כאלה, הוא התחייב לעד לנהוג לפי התפיסה של "הכבוד והתפארת" שהבגדים האלה מייצגים ותובעים.

בגדים ממלאים תפקיד גדול בחברה היהודית היום. מגזרים מסוימים בחברה שלנו מזזים את קרבתם לקב"ה ולמסורת לפי הבגדים שהם לובשים. אין ספק שהבגדים עושים רושם על אלה שרואים אותם ועל אלה שלובשים אותם. מחקרים הראו שבתי ספר שיש בהם תלבושת אחידה מצליחים להתמודד עם בעיות משמעת טוב יותר מבתי ספר שבהם הלבוש נתון לבחירתם של הילדים.

אלא שיש אחריות שגלווית ללבישת בגדים מיוחדים, והאחריות הזאת היא להיות אנשי "כבוד ותפארת". התלמוד אומר, באירוניה כמעט, שאדם שמבקש לחטוא צריך לנסוע למקום שבו לא מכירים אותו וללבוש "בגדים שחורים" כדי שהתנהגותו לא תעיד על כלל ישראל. יש פירושים שונים למשמעות של "בגדים שחורים" בהקשר הזה, אך ברור שהכוונה לסוג של לבוש פשוט שמעניק ללובשו אלמוניות ואיננו מייצג את קהילת התורה ואת היהדות בכלל. אסור לאדם ללבוש בגדי "כבוד ותפארת" ולהתנהג באופן שסותר את הערכים האלה. בגדים הינו דבר שאין להקל בו ראש, מפני שעם הבגד באה אחריות ובאים גם אתגרים.

בתקופת בית שני, כששמן המשחה שמשחה עשה כבר אזל, קבעו חז"ל שלבישת בגדי הכהונה היא טקס המינוי של הכהן. נראה לי שזה נכון גם בעולמנו ובימינו.

הרב שמעון אפיסדורף

העיקרון של הסתרת זהותו של האדם בעזרת תחפושות, מהווה מוטיב החוזר על עצמו, לאורך כל מגילת אסתר:

כשאסתר ושאר המועמדות למלכות מובאות אל הארמון, ניתנת להן הבחירה מה ללבוש, באילו תכשיטים להתקשט ובאילו תמרוקים להתבשם, לקראת הפגישה המיוחלת עם המלך. לאחר שאסתר מוכתרת למלכות, היא מסתירה את מוצאה היהודי. זהותו של מרדכי, בתור מי שהציל את חיי המלך, נשארת עלומה – עד לרגע הנכון. המלך אחשוורוש מצווה על המן להלביש את מרדכי בבגדי מלכות ולהובילו ברחובות שושן. תחפושות ולבוש

אמנם, הבגדים אותם אנו לובשים מכריזים כלפי חוץ על מהותנו, אבל הם מהווים רק אחד מן הסמלים החיצוניים בהם אנו מתהדרים. הסמלים האחרים עשויים להיות: השתייכות למועדונים מסוימים, לקבוצות או ארגונים. לכך גם משמשים הרהיטים בבתנו, המכונניות שלנו והעיתונים עליהם אנו מנויים. כולם יחד וכל אחד לחוד, משמשים כביטויים חיצוניים של ה"אנחנו" הפנימיים.

התחפושת והשינוי החיצוני, מאפשרים לנו באופן פרדוקסלי, לגלות מי אנחנו באמת. בפורים, אנחנו משנים באופן קיצוני את הביטוי החיצוני שלנו – המראה שלנו. במעשה זה, אין אנו מתכוונים להחליף את הביגוד בלבד, אלא לחזור אל מתחת לרובדי החיצוניות, על מנת לחשוף את היסודות הנסתרים. בפורים אנחנו מתחפשים למישהו, שלעולם לא נוכל להיות – למלך, למלכה או אפילו להמן, שונא היהודים. חופשיים מהסממנים החיצוניים, שמסמל לבושנו היומיומי, אנו נקראים לחשוף עולם פנימי ושונה באישיותנו.

התחפושת והשינוי החיצוני, מאפשרים לנו באופן פרדוקסלי, לגלות מי אנחנו באמת. דווקא כשאני מכסה את פני בפרצוף שאינו שייך לי, אני מסוגל להתבונן אל תוך תוכי ולשאול: "אם כן, מי אני?" במקום להשקיע כל כך הרבה מאמץ על מנת להיות מה שאנחנו צריכים להיות ולהסתיר מה שאנחנו באמת, היינו יכולים להופיע כפי שאנחנו מבלי להטריד את עצמנו בהסתרה בכלל. (פרנצ'ס רוקפולד). אין פחד מתיש כמו הפחד של "מה יגידו השכנים?" כשאנחנו יכולים להרשות לעצמנו להיות עצמנו, אנו הופכים לנוקשים ולמאולצים.

במהלך הזה, עשויה התחפושת להיות משחררת. כל מה שאתה צריך הוא מסיכה טובה, כמה בגדים ישנים ובדרך כלל, אף אחד לא יוכל לנחש מי אתה. לפתע אתה חופשי להיות אתה עצמך. אתה יכול להסתובב, לספר בדיחות נדושות ולהצהיק אנשים (אם לגרום לאנשים לחייך, זה באמת מה שאתה רוצה לעשות). אתה יכול לבקר בבית אבות או במוסד לאומללים אחרים (אם חימום לבבות בודדים זה מה שאתה רוצה לעשות באמת). אתה יכול להיות למלך ולנהוג באשתך כבמלכה או להיות סוס ולהרכיב את כל ילדי השכונה ובעצם אתה יכול להיות, כל מה שאתה חולם – אבל אתה לא – בגלל "מה שיגידו השכנים". אם תעשה את זה בפורים, אתה עשוי לגלות, שבאמת לא אכפת לך יותר ממה שהם יגידו... תחפושות וצחוק

בכל אחד מאיתנו קיים "האני האחר", איזשהו חלק מרדן בתוכנו, שהיה רוצה להיות משהו, שאנחנו לא. האני הזה עלול להיות המעכב הפנימי הגדול ביותר, אשר ימנע מאתנו בהתמדה להשיג את מה שאנחנו רוצים להשיג. עד כדי כך, שלעיתים יראה לנו, שאנו תקועים בקרב נצחי: אנחנו נגד עצמנו.

הרב יהודה רובין

מכל המצוות והמנהגים הקשורים לחג הפורים, אחד המנהגים המסתוריים והמסקרנים ביותר הוא מנהג התחפושות. מה מקורו? מדוע דווקא בפורים אנו עוטים על פנינו מסכה ומסתירים את זהותנו מאחורי תלבושת בלתי שגרתית?

הניסיון להתחקות אחר מקור מנהג התחפושות מוביל, כך נראה, למבוי סתום. המנהג אינו מוזכר במגילה, ואף לא רמזו בה. לא ידוע לנו על דמות כלשהי מתוך סיפור הפורים שהתחפשה. המן היה המן, אחשוורוש נותר אחשוורוש, מרדכי הוא מרדכי, ואפילו אסתר, שלא הגידה את עמה ואת מולדתה, לא ממש התחפשה, לפחות לא במובן המקובל של המילה. מהי, איפוא, המשמעות העמוקה של המסכה, של הגלימה ושל יתר פריטי הלבוש הציוריים הפזורים בימים אלו בכל בית יהודי?

החיפוש אחר מקורו של מנהג התחפושות מוביל להרהור בעוד תעלומה קטנה הקשורה לחג הפורים.

הכינויים שניתנו לכל אחד ממועדי ישראל קשורים על פי רוב למהותם הפנימית או למאורע מרכזי שאירע בהם. ראש השנה, כשמו כן הוא - היום הראשון בשנה. יום הכיפורים הוא היום שבו מתכפרים עוונותיהם של עם ישראל. חג הסוכות בא להזכיר את הסוכות שבהן ישבו בני ישראל בימי נדודיהם במדבר סיני, וחג הפסח מזכיר את העובדה שהקב"ה פסח על בתייהם של בני ישראל ולא פגע ביושביהם לרעה.

מאחר שהאירוע המרכזי שאירע ביום הפורים היה הצלת היהודים מגזירת הכליה שאיימה עליהם, מן הראוי היה להעניק לחג כינוי שישקף עובדה זו, כגון: "חג הישועה", "חג ההצלה", "חג הפדות", ואולי אפילו "חג המהפך". במקום זאת החליטו חז"ל לכנות את הימים הללו "ימי הפורים", על שם הפור, הגורל, בו הסתייע המן בבחירת תאריך היעד להשמדת היהודים. איך קרה שדווקא פרט טריוויאלי זה הפך לכינוי העיקרי של החג?

האופן בו בחר המן את המועד לביצוע תוכניתו השטנית מוזר ולא ברור. לפי כל התיאורים מצטייר המן כפוליטיקאי זהיר וערמומי, המנהל את מהלכיו נגד היהודים על פי תוכנית מסודרת וערוכה להפליא. הכול אצלו מחושב לפרטי פרטים. החל מהסכום המדויק שישולם לאוצר המלכותי כפיצוי על אובדן ההכנסות מהיהודים שיושמדו, וכלה באיגרות המתורגמות לעשרות שפות שנשלחו מספר חודשים מראש לכל קצות הממלכה, כדי להכין את האוכלוסיה המקומית ליום הטבח הגדול. בני המן גויסו למערכה ושובצו בעמדות מפתח אסטרטגיות בתוככי הממשל הפרסי, כדי לחסום את כל ערוצי השתדלנות היהודית ולסכל מראש את פעילות הלובי הפרו-ישראלי.

דומה, שלא היה ולו פרט אחד שהמן לא חשב עליו ולא לקח אותו בחשבון. ואם כן, איך דווקא את הפרט החשוב ביותר בכל התוכנית, את קביעת תאריך היעד, הותיר המן ביד המקרה? דווקא האלמנט הקריטי הזה, שאין ערוך לחשיבותו, נקבע על פי הטלת קובייה אקראית? מעולם לא האשים איש את המן בטיפשות. מה ראה, איפוא, לשטות זו?

תמיהה זו עשויה להתבהר אם נסיר את הציפוי החיצוני מעל המן בן המדתא, הפוליטיקאי השחצן, ונזהה בתוכו את המן האגני, הנושא בקרבו גנים עמלקים, אז יתברר לנו שלא רק שיקולי כבוד ויוקרה מנחים את מהלכיו של המן. מניעים אידיאולוגיים רבי עוצמה, הקשורים למלחמה גורלית שהתנהלה אלפי שנים קודם לכן על חולות מדבר סיני, הם שהניעו את פעולותיו.

חז"ל מגלים לנו עובדה גיאוגרפית מפתיעה, הקשורה למלחמת עמלק. העמלקים כלל לא שכנו באזור שבו עברו בני ישראל. הם הגיעו ממרחק של מאות מילין, מתוך להט בלתי מוסבר, להלחם בעם הצעיר שזה עתה יצא מעבדות לחירות. תקיפה שכזאת אינה מוסברת בשיקולים פוליטיים או כלכליים. מוכרח היה להיות מניע אידיאולוגי רב עוצמה שהמריץ את העמלקים לצאת לקרב.

"זכור את אשר עשה לך עמלק בדרך בצאתכם ממצרים, אשר קרך בדרך ויזנב בכך כל הנחשלים אחריו" (דברים כ"ה, י"ד). חז"ל מבארים שכוחו של עמלק, ממנו הוא יונק את קיומו הרוחני, הוא כוח המקרה. מבחינתו של עמלק, כל מה שקורה ביקום הוא גיבוב אקראי של נסיבות ושל מקרים. עמים קמים ונופלים, מצליחים ונכשלים. הכול נובע מפעולה מכנית של חוקי גורל עיוורים ונטולי תכנון. בעולמו של עמלק אין דין ואין דיין. יש רק חוק אחד הנקרא חוק הג'ונגל: "כל דאלים גבר".

לעומתו, עם ישראל מאמין בקיומה של השגחה פרטית, ובכך שיש לעולם מנהיג ומכוון. אליבא דתורת ישראל, ההיסטוריה אינה שורה של צירופי מקרים סתמיים, אלא מסכת ארוכה ושזורת של אירועים המוליכים את העולם אט-אט למחוזות התיקון של עולם ומלואו.

המלחמה שהתנהלה במדבר היתה התנגשות איתנים בין שתי תפיסות עולם קוטביות, התנגשות ציביליזציות אדירה, שהדיה עודם מתגלגלים ורועמים למלוא אורכה ורוחבה של ההיסטוריה האנושית. על כף המאזניים מוטלת שאלת גורלו של האדם ומעמדו ביקום - האם הוא אוסף מזדמן של מולקולות ביולוגיות במרחבי קוסמוס אדיש או שהאדם הוא נזר הבריאה, יצור רוחני ואצילי שיש לו ייעוד ומטרה בעולם.

כאשר ניגש המן לבהור את תאריך היעד להשמדת היהודים, הוא ביקש לנצל את ההזדמנות כדי להעביר גם מסר פילוסופי: הגורל הוא עיוור. אין בעולם תוכנית כלשהי. עם ישראל יושמד. וכאשר בעתיד יסכמו ההיסטוריונים את נסיבות נפילתו והיעלמותו של העם היהודי, הם יסיקו שהכול אירע "במקרה". עובדה, אפילו התאריך נבחר במקרה.

אלא שלהמן נכונה הפתעה מרה, כפי שכותב הפייטן: "כי פור המן - הפך לפורינו".

מזימתו המתוכננת של המן קרסה והתפרקה בנסיבות מוזרות ביותר. שנים של הכנות ותמרונים פוליטיים ירדו לטמיון תוך שעות אחדות, כל זאת בגין שורה של צירופי מקרים שאיש לא יכול היה לשערם מראש. באותו לילה שתכנן המן לבצע את מהלך ההשמדה שלו נגד מרדכי, התגלה בגנזכי המלך מסמך מצהיב ששינה באורח דרמטי את כל התמונה. תשע שנים שכב המסמך והעלה אבק בארמון המלך, עד שנשלף דווקא באותו לילה גורלי בו נדדה שנת המלך, ושיבש באורח פטאלי את תוכניתו של המן. פתאום הפך מרדכי ליקיר הממלכה, והמן מוצא את עצמו, למרבה מבוכתו ותסכולו, מסתובב ברחבי העיר ומכריז בקולי קולות, כי אויבו השנא, הוא האיש "אשר המלך חפץ ביקרו".

באותו לילה למד העם היהודי מהו כוחו של "צירוף מקרים", אבל לא באופן שתכנן זאת המן. עם ישראל למד שהמקרה אינו עיוור, וגם מאחורי הגורל יש יד מכוונת. "פור המן - הפך לפורינו".

כך ניתן להסביר את השמחה המיוחדת המאפיינת את חג הפורים. עולמו של עמלק הוא עולם קר ומנוכר, בו האדם מיטלטל כקליפת אגוז בסערות החיים. בעולם חשוך זה אין דבר זולת כוחות עיוורים ואדישים, ובני אדם שעד יומם האחרון אינם מצליחים למצוא תשובה לשאלה הקיומית - מהי, בעצם, הפואנטה של החיים?

לעומת זאת, תחושה עמוקה של שלוה ושל שמחה מציינים את לבו של מי שיודע שהוא חי ביקום מתוכנן ומושגת. ההכרה בקיומה של השגחה אלוקית בעולם מוליכה במישרין לתחושה של "ליהודים היתה אורה ושמחה".

לאחר שהתעמקנו בשורשיו של המן וחזרנו אלפי שנים לאחור עד למלחמת עמלק הראשונה, נוכל להציע פתרון לשאלה: מדוע מתחפשים בפורים?

נשתמש במילים פורימיות, אך אין כוונתנו אלא למסר הרוחני של הדברים.

במבט שטחי נראה שאיש מגיבורי המגילה לא התחפש. אולם "גיבור המגילה" התחפש. בצורה כה מוצלחת, עד שאין הוא מתגלה לאורך הסיפור אפילו במערכה אחת. הוא מסתתר בינות לפסוקים. זהו הקב"ה, ששמו, כידוע, אינו מוזכר במגילה אפילו פעם אחת.

אבל הוא נמצא שם! לתחפושת שלו קוראים "טבע", והמסכה שלו קרויה "מקרה". הוא מושך בחוטים שמאחורי הקלעים. כאשר סצנת הסיום מגיעה וכל חלקי הפאזל נופלים למקומם, אז עולה המסך ויורדות המסכות. לפתע מתברר שהיה מי שתיזמן את כל צירופי המקרים הללו אחד לאחד. ומבין שורות המגילה ניבט אלינו חיוכו של בורא העולם בכבודו ובעצמו.

בחג הפורים אנו מזכירים לעצמנו שכל עולם הטבע הוא תחפושת אחת גדולה. אפילו ה"פור" של פורים אינו אקראי. זהו הלקח המרכזי הצפון ביום זה וזו הסיבה שהוא קיבל את שמו. אם הקב"ה עצמו בחר, כביכול, להתחפש בפורים, מה הפלא שגם אנו מתחפשים...?

אסתר פרק ט

(כז) קִיָּמוּ וקבלוּ וקבלוּ הַיהוּדִים וְעַל־יָרְעֵם וְעַל כָּל־הַנְּלֻגִים עֲלֵיהֶם וְלֹא יַעֲבֹר לַהֲלוֹת עֲשִׂים אֶת שְׁנֵי הַיָּמִים הָאֵלֶּה פְּקֻדְתְּכֶם וְכַזְּמַנְכֶם בְּכָל־שָׁנָה וְשָׁנָה:(כח) וְהַיָּמִים הָאֵלֶּה נִזְכָּרִים וְנַעֲשִׂים בְּכָל־דָּוָר וְדָוָר מִשְׁפָּטָהּ וּמִשְׁפָּטָהּ מְדִינָהּ וּמְדִינָהּ וְעִיר וְעִיר וַיְמִי הַפּוֹרִים הָאֵלֶּה לֹא יַעֲבֹרוּ מִתּוֹךְ הַיְּהוּדִים וְזַכְרָם לֹא־יָסוּף מִיָּרְעֵם: ט

מדרש משלי - לא יעברו וגו' - מלמד שאפילו אם כל המועדים יהיו בטלים אבל ימי הפורים לא יבטלו: ירושלמי מגילה פ"א ה"ה - וזכרם לא יסוף - מלמד שמגלת אסתר לעולם לא תבטל:

תורה תמימה הערות אסתר פרק ט הערה מד

כפי דמשמע מרמב"ם סוף הלכות מגילה הוי הפי' שזכרון הצרות מכל המועדים יהיו בטלים שלא יזכרו עוד, כמש"נ כי נשכחו הצרות הראשונות, אבל זכרון ענין פורים לעולם ישאר קיים, ואם קבלה היא נקבל, ומפי אבא מארי שליט"א שמעתי לפרש דהכונה היא דבזה חלוק גס פורים מנסי שאר המועדים, יציאת מצרים, מתן תורה וענני כבוד בסכות, דבעוד שהם היו נסים גלויים שאין להסתפק בהם, הנה גס פורים אף על פי שהכל היה מאת ה' אף על פי כן היה כל ענינו בדרך הטבע באופן שמי שלבו חלק מאמונת ה' יכול לפרש הכל בדרך הטבע, וזהו שאמר אם גם נסים גלויים כמו בכל המועדים יפסקו, אבל נסים הכמוסים בדרכי הטבע לעולם לא יבטלו וכפי שיראה בכל דור ודור המסתכל בהליכות עולם בכלל ובחיי ישראל בפרט: